

Людмила Старовойт

САМОБУТНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ПОЕЗІЇ АНАТОЛІЯ КАЧАНА

Анотація. У статті досліджується жанрово-тематичне багатство і стильове розмаїття поетичних творів для дітей А. Качана. Особлива увага звертається на жанри етнопоезії, багатство лексичної сфери художньої мови.

Ключові слова: Анатолій Качан, жанрово-тематичне багатство, стильове розмаїття, етнопоезія, лексична сфера.

Анатолій Леонтійович Качан – один із найпопулярніших сучасних представників поезії для дітей, достойний продовжувач традицій Олени Пчілки, Лесі Українки, Дніпрової Чайки, Олександра Олеся, Наталі Забіли, Марії Пригари, Миколи Вінграновського, Василя Симоненка.

Добірки поезій А. Качана включені до шкільних підручників та хрестоматій. Окремими виданнями з'явилися збірки «Джерельце» (1975), «Ворота міста» (1977), «Берегові вогні» (1979), «Колос наливається» (1981), «Зелений промінь» (1983), «Прощання з літом» (1992), «Живу я біля моря» (1992), «До синього моря хмаринка пливе» (2002), «Чари ворожбита» (2005), «Хвиля хвилю доганяє» (2007), «Листи з осіннього саду: лірика, ігрова поезія» (2012).

Поезія А. Качана привертає увагу як професійних критиків, так і колег по перу. Про його творчість залишили свої відгуки М. Вінграновський, Л. Талалай, Д. Кремінь, В. Карпенко, В. Лабінський, Л. Кіліченко, Я. Кодлюк, В. Панченко, Н. Богданець-Білоskalенко та інші, але розгляду жанрово-стильової специфіки поетичного набутку митця вони торкалися лише побіжно.

Метою цієї статті якраз і є дослідження жанрово-тематичного багатства та стильової своєрідності творів А. Качана для дітей.

Майже кожен із дослідників привертає увагу до його особливого таланту спілкування з дітьми. Поет ніколи не втрачає уміння дивуватися, відкриваючи таємниці в найбуденніших речах. Він розмовляє з дітьми за допомогою поетичних образів «на рівних». Його зачудування світом і здивування пов'язане з природою, символікою національного світогляду, що набувають багатовекторних підтекстів. Автору вдається поєднувати тонку дорослу іронію та щирий дитячий погляд на світ. Дітям імпонує непередбачуваність, несподіваність поворотів думки, уміння обіграти слово:

*Мені над морем у Алушті
Приснилась дивна дивина,
Що діти, знайдені в к а п у с т і, –
Це рідні діти К а ч а н а.*

Як найважливіші риси поезії А. Качана дослідники відзначають стихію краси, яскравість образного мислення, вказуючи, що смілива метафора, несподіваний епітет, оригінальне порівняння дають можливість відкривати у відомому невідоме. Він просто зачаровує несподіваними відкриттями юного читача. У його віршах сіножать «поголена косою», «сад упустив на землю жовтий лист», «чабан жене гирлигою туман», «вітер вищипнув листок із чуприни клена», «снігурі цвірінчать, як діти, що азбуку вчать». А ще автор може здивованим поглядом малого хлоп'яти помітити серед зими на груші яблука червоні

і завмерти від подиву, коли вони від настирливого невідступного погляду kota знімаються й летять. Образність його віршів багата на барви і звуки. У творах поета персоніфіковано тваринний і рослинний світ. Він в усьому відкриває первісну красу, даруючи юним читачам змогу зробити свої відкриття в колібігу життя. Зачудований зір поета може спинитися на ледь видимій павутинці і прийти до висновку, що в час настання ранньої теплої осені «літо в нашій стороні тримає тільки павутинка» («Ворота вирію»).

У А. Качана розкішне відчуття мови. Йому поталанило дружити з М. Вінграновським, вірші якого для нього завжди були зразком високої майстерності і вибагливого ставлення до слова. Дещо від М. Вінграновського він навіть переносить у свої твори, насичуючи їх авторськими неологізмами, новоствореними пестливо-зменшувальними словами, тому й з'являються у його віршах «сон-травеня», «капустеня», «чорняве хмареня». Та, вочевидь, відчуваючи, що шляхом наслідування навіть такого віртуозного творця поетичних творів для дітей, як М. Вінграновський, творчих відкриттів не досягнеш, А. Качан удається до подібного прийому творення художнього образу нечасто. Натомість щедро відкриває дітям, наприклад, багатство фразеологічної сфери української мови, надзвичайно органічно вплітаючи у вірші фразеологічні звороти або й увесь вірш вибудовуючи на його основі («Співомовка про вовка», «Сіроманець», «За двома зайцями», «Після бурі» і багато інших). Наприклад, обігруючи фразеологізм «За двома зайцями поженешся – жодного не впіймаєш», автор вибудовує вірш на основі динамічного сюжету погоні «пере-коти-поля за двома зайцями в полі», і «пере-коти-поленяти за зайченятами», в результаті якої й саме перекотиполе розірвалось на дві частини. Неживі речі тут живуть за нормами природного буття, що особливо імпонує дітям.

Здається, немає в дитячій поезії жодного жанру, який би не був широко представлений у збірках А. Качана. Є у нього ліричні вірші, серед яких увагу привертають «Теплий край», «Хвилювалось море», «Таємниця старого маяка», «Річка сховалась», «Білі ночі в Одесі», «Степова дорога» та інші. У них замилювання рідною природою, любов до свого краю, тонкощі людських взаємин, прагнення вслухатися і вдивитися в навколишній світ, серцем його пізнати. Його маленькі герої свідомі своїх патріотичних почуттів, які щиро виявляють:

*Гукаю в небо голубе
Я жайвору дзвінкому:
А ми вітаємо тебе
З поверненням додому!»*

Фантастичне й реальне у віршах А. Качана переплітаються органічно. Тут залізне серце теплохода починає швидше битися, побачивши вогні рідного причалу («Рідні береги»). Таємничий маг-ворожбит виявляється звичайнісіньким телевизором, чари якого можна зняти, натиснувши на кнопку «Стоп». А паперові кораблики, що перевозять у трюмах знання, на ніч причалюють у загадковий порт Фель.

Особливо популярними у творчості Анатолія Качана є жанри етнопоезії: безконечники, забавлянки, лічилки, мирилки, страшилки, дражнилки, буквограї, звукограї, загадки, недомовки, скоромовки. Він дав шанс на відродження і широке побутування в авторській поезії цих зразків фольклорної творчості. Надзвичайно уважний поет до лексичної сфери художньої мови. Найрізноманітніші омоніми, омоформи, пароніми стають для нього вдалим граматичним «будівельним» матеріалом, у формі гри він допомагає юному читачеві засвоїти ряд серйозних мовних правил. Ось як дотепно автор увиразнює правопис літер «г» і «ґ»: «Ведмежата гризли грати, /Бо хотіли з ними грати», чи «Кіт вночі ходив на гупки / І набив на лобі гупки». Справжнім віртуозом він є у віршах-іграх зі словами-

двійниками (чи омонімами, омоформами, паронімами), знайомлячи дітей з цими мовними явищами, що збагачують лексичний фонд української мови. Справді, як слушно помітив М. Вінграновський: «Анатолій Качан – це не той віршувальник, що пише-мордує слова, мучить себе і їх щодня й щоночі, вони в нього складаються в рядки легко й невимушено, стаючи справжньою «насолодою для душі» [3, с. 121]. Він привертає увагу маленьких реципієнтів до різного семантичного навантаження слів, за допомогою попарного римування омоформ:

*По дорозі їхав в і з,
Він із лісу дрова в і з.
А на греблі через с т а в
Заскрипів наш віз і с т а в.
Я до хати дрова н і с
І замерз у мене н і с.*

Часто нову семантичну дійсність автор пропонує дітям і через уживання омофонів: «Відгадай, Євмене, / Що в руці є в мене?», «Осінім садом я блукав / І яблука в траві збирав». Таких прикладів у його творах можна знайти велику кількість, а ще автор полюбляє в одному вірші презентувати дітям декілька мовних явищ:

*Є хороший д р у г у м е н е,
Він живе в селі Г у м е н н е.
Я послав листівку д р у г у,
А тепер пишу і д р у г у.*

А. Качану притаманне глибоке етнічне світовідчуття. Він органічно влітає у вірші обряди, звичаї, вірування українського народу, обігрує безліч народних прикмет. Це першооснова його творів, те тло, на якому розвивається авторський діалог з юним читачем.. Його вірші цікаві й зрозумілі дітям, бо в них дихає саме життя. Тут у соняшників голови закутані маминою хусткою, «щоб горобці насіння не полускали», на городі дощ «варить зелений борщ», а фантастичними подіями наповнена чарівна Купальська ніч.

Вершиною дотепності, теплого гумору і водночас насичення життєвими реаліями, що є близькими та зрозумілими дітям, є в А. Качана вірші – безконечники. Цей жанр він широко використовує в своїй поезії, трансформувачи з фольклорних джерел. Але крім переосмислених відомих сюжетів про Грека, що витягнув із річки Рака, чи Попа, який убив Собаку, переважна більшість є оригінальними: («Балакучий язик», «Тривоги осіннього саду», «Вечір у степу», «Майстер Молоток», «Ліниві вареники», «Спать мені не хочеться», «Молодий місяць» та інші). Ці вірші передбачають специфічну динамічну гру з юним читачем, розвивають чуття мови, привертають увагу до нескінченності буття. Ваблять вірші легкістю фрази, точністю рим, умінням сконцентрувати у одній фразі найсуттєвіше. Ліниві вареники (названі так від спрощеного способу приготування) миттєво діють на тих, хто їх спожив: позбавляють бажання виконувати будь-які звичні види робіт, спонукають до бездіяльності – дитині є над чим задуматися! Деякі безконечники одночасно ще є загадками («Летюча квітка», «Жаболов»), такі твори тримають маленьких читачів у постійній напрузі, спонукають до кмітливих пошуків.

Значну увагу приділяє поет жанру скоромовок, бо це – невід’ємний атрибут дитячої літератури. Автор не лише дотепно компоує важковимовлювані слова, а й створює цікаві образи, захоплюючі мінісюжети, які розвивають естетичні смаки дітей («Чорт бродив біля воріт...», «Левко зловив у Львові Лева...», «За сосновим лісом сіло...» тощо. Такі твори є неоціненними при тренуванні артикуляційного апарату дитини. Фонетичні блоки фраз поет робить доступними для сприймання, і при належній увазі маленьких

реципієнтів вони можуть не припускати помилок при артикулюванні, що є надзвичайно важливим у цьому віці.

Не оминає увагою А. Качан і «плід народної дотепності» (І. Срезневський) – загадку, майже в кожній зі збірок подаючи їх нові зразки. Активізуючи пізнавальні можливості дітей, його загадки сприяють розвитку інтелектуальних здібностей, випробуванню кмітливості відгадувачів. Замаскуючи опис прихованого в загадці предмета, автор традиційно використовує прийом одивнення закодованого явища, але часто звертається при цьому до реалій сьогодення, що посилює можливості відгадувачів. Загадки А. Качана наділені композиційною чіткістю, семантичною виразністю. Часто він допомагає дітям у розгадуванні загадок, перетворюючи їх у недомовки, коли принцип інакомовлення увиразнюється римою, дібравши яку, кмітливі відгадувачі досягають успіху.

Особливе ставлення у Анатолія Качана до мариністичної тематики. Це наскрізна тема багатьох його збірок. Недарма його дитячі роки минули на берегах Південного Бугу, а юнацькі – на березі Чорного моря в Одесі (де почався і його творчий шлях): він повертається сюди щоразу з героями своїх книжок, не зраджуючи ні стихії моря, ні степовим просторам. Море присутнє навіть у багатьох назвах його збірок: «Живу я біля моря», «Хвиля хвилю доганяє», «До синього моря хмаринка пливе». Вірші про море насичені особливою романтикою, в них розкриваються найпотаємніші дитячі мрії.

Анатолій Качан **недавно** відзначив своє 70-ліття. Але в його нових творах, як завжди, невимущеність і природність звучання, непередбачуваність сюжетних поворотів, баланс достовірності та вигадки, щира зачудованість навколишнім світом, що й надалі привертає увагу нових поколінь його читачів.

Література

1. Богданець-Білокаленко Н. І. Дитяча література. Твори українських письменників II половини XX – початку XXI століть : Навчальний посібник /Н. І. Богданець-Білокаленко. – К. : Слово, 2011. – 480 с.
2. Качан А.// Література рідного краю : Посібник-хрестоматія. – Миколаїв : вид-во МО-ІІПО, 2003. – С. 167- 172.
3. Качан А. До синього моря хмарина пливе : Вірші для молодшого шкільного віку / Анатолій Качан. – Одеса : Маяк, 2001. – 128 с.
4. Лабінський М. Всі дороги ведуть до моря // Українська культура. – 2008. – № 12. – С. 18.

Ludmyla Starovoit

The Peculiarity of Art World in Poetry by Anatoliy Kachan

Summary. In the article is studied genre-and-thematic wealth and style variety of poetry by A. Kachan for children. Special attention is paid to the ethno-poetry genres, richness of lexical sphere in autor's literary language.

Keywords: A. Kachan, genre and thematic wealth, style variety, ethno-poetry, lexical sphere.

Людмила Старовойт

Своеобразие художественного мира поэзии Анатолия Качана

Аннотация. В статье исследуется жанрово-тематическое богатство и стилевое разнообразие поэтических произведений А. Качана для детей. Особое внимание обращено на этнопоэтические жанры, богатство лексической сферы художественного языка.

Ключевые слова: Анатолий Качан, жанрово-тематическое богатство, стилевое разнообразие, этнопоэзия, лексическая сфера.